

Zabalak idatzitako adizpiakera batzuetzaz zerbait

Gaur bakañtzat darabilgun «zu» (aditz-auñean «za edo z») beñola «gu» baizen askaía izan zala geyen-geyentsuok uste dogu.

Norbaitek ezetz esan dau; baña onetan oker dago.

Bizkayereak «za» ri dagokiozan bere adizpiakerak galdu ebazan eta gai onetzaz argi andirik ezin emon leikegu; baña beste euskalkiak bai, «za» askaía zala argiro darakuse. Giguzkoeraren det, d-it-ut, nuan, n-it-uan, ga-it-uzu ta abar; laburdieraren ditut, nituen, gaitutzu; zuberotañen düfüt, nütian, gütüzü ta bizkaieraren dau, dauz, neban, nebazan, gozuz (gâuuzuz) gozuez, gauz, gabez oartu bediz. Adizpiakera oneik bata-bestez erkatu ezkeru, bizkayeran «z» atzizkiak dagian zeregiña berbera, beste euskalkietan «it» erdizkiak egiten dauala edonoentzat argi dago; baña iru euskalki oneik «ga»'ri lez «za»'ri be jasale askaía-ri dagokion ikuía iratsi eutsoen; za-it-ut, za-it-u etc (zuberotañez, zütüt, zütü).

«Za» au jatofiz «ga» baizen askaía izan ezpa'litz, jasale askaíari dagokion ikuí ori ez eutsen gure asa-bak ezañiko. Iru euskalkiak ori egin daben ezkeru, «za» nozbait «ga» baizen askaía izan zala ezin ukatu geinke; baña au onelan izan ezkeru, bizkaieran «za» ri egokiozan eta galdu ziran adizpiakerak: «zauðaz», zauz, zauzuz, zabez», izan ziralala be argi asko dago-ala dirudit.

Astarloak aítaturiko bereun eta sei adizpiakerak Mr. Lécluse'ri adierazteko asmoz egin eban lan onetan, Zabalak adimen zolia darakus: baña beti zuzen ibili zanik ez dot uste. Bein onelan idatzi eban: *salduten zaitut, zaituet; gero, salduten zaust, zaustaz*. «Os vendo (a Vos) = salduten zaitut (zaudaz)» izan ezkerro, «os me vende = salduten zaustaz» izan bea' eta alderantzira, «os me vende = salduten zaust» izan ezkerro, «os vendó = salduten zaut» izan bea'.

Astarloak «Discursos Filosóficos» deritxon bere liburuan. *«il zau ta il gau»* aítatu ondoren, beste gauza batzuen artean, auxe diño: «zau ta gau» oneik oñatía' eta beste e'ri gitxi batzuetako euskaldunak erabilten dabez. Beste euskaldunok onetan oñatía'ak eredutzat aritu bea' geunkez.

Antziña ez dala, nire aiskide euskaltzale ta euskalari batek, auxe iñostan: Astarloa o'etan zuzen dago. «*Ga ta za*» eurenez aska'ak ziran eta dira ta eurenez aska'ak, diralako, ori iraga'riko dauan beste iku' bea'rik ez dauke. «*Il gau ta il zau*», ondo dagoz: euskereari dagokiozan adizpiakerak o'rexek dira ta o'rei «z» gañeratzea, asto bati txalma bi ipintea beste da. Aiskideak ori esan eustan.

«*Ga ta za*» eurenez aska'ak ez direanik ez dot esango; baña nire aiskidea o'etan ok'e' egoala, bai. Eta ain zuzen be, «*ga ta za*» eurenez aska'ak direalako, orixegaitik «*il gau ta il zau*» dazaugun euskereari dagokiozan adizpiakerak ez dira. Bizkayeran aditzari irasten dautsagun iku' au (z) berenez baka'ra dan jasalea aska' egiteko ba'litz, «*ga ta za*» iku' onen bea'ean ez legokez; baña jasalea berenez aska'ra danean, aditzean bertan ori iraga'rtako, beste izkuntza batzuk ez, baña euskereak bai, euskereak aditzean iku' ori erabilten dau. «*Ga*» berez aska'ra dala-ta

beste barik, «*il gau*» ondo ba'lego, izañak be askañ da-ta: «*izañak ikusi dogu*» ondo ta zuzen legoke; baña au euskalgaizto da-ta, gaur darabilgun eta idaztiz ezagutzen dogun euskereari dagokiozan adizpiakerak «*il gauz, il zauz*» direala be ageri da.

Baña oñatiar eta beste euskaldun batzuk be «*il zau, il gau*» esaten ei-dabez. Au zelan ete-da, ba? Euskaldun oneik aitaturiko adizpiakerak moztu egin dabezala dirudi. Eta ziñez, bizkayerea darabilen beste euskaldun guztiak «*gozuz*» (gauzuz) *gozuez*» esaten dabez: beste euskalkiak be ga-it-uzu, za-it-ugu ta onelakoak beti ikuñ askañakin darabilez. Bat edo beste: edo euskaldun geyen-geyentsuak adizpiakera onei jasale askañaren ikuña beañizan barik eta okeñ iratsi eutsen edo oñatiarñak ikuñ ori galdu egin dabe. Gauza bi oneitatik érezena zein ete-da? Euskaldun gitxi batzuk «*z*» ori galtzea askozaz be érezago da-ta, obeto siñetsi beañ dogu, beste enparau guztiak, eginen okeñerako alkañ artu bai'leben, beañizan barik «*z ta it*» oñeik aditzean sartzen ekin eutsela baño. Oñatiarñak «*z*» ori noz galdu ete-eben? ¡Batek bakil: beañ ba-da, «*zu*» askaña izatetik bakaña izatera ekañi zanean, «*za*»'gaz asten ziranai «*z*» atzizkia kendu eufsoen eta gero onein antzera «*ga*» rekin asten diranak be galdu egin eben.

Oñatiarñak arazo onetan okeñ ebiltzala esango ete-dogu? ¡Ez olakorik! «*Za*»'gaz asten diran adizpiakera oneitan beste enparauak baño zuzenago ebiltzala dirudit. «*Zu*» bakañtzat artu ta «*zuek*» sortu zanean, aren adizpiakera oro onentzat itxi ta «*zu*» rentzat, oñatiarñen antzera, jasale bakañari egokiozan adizpiakera bariak sortu ba'lira; *orduan* ori egin ba'litz, gaur euskeran daukagun beste naste txañ ez genduan euki-ko; baña, zoritxarnez, olakorik ez zan egin: euskaldu-

nik geyenak beste bideari jaraitu eutsen eta emendik sortu zan nastea arildu eziñik, loñik asko daukagu.

Bizkayeraz «zu» askarari egokiozanak: «zaudaz, zauz, zauguz, zabez» izan zireala esan dot. Oneik «zu» bakařarentzat itxita, «zuek» entzat: «zaudedaz (zabedaz) zauez, zaueguz, zaueze» sortu ebezan euskaldun batzuk; baña besteen batzuk oři ez eutsen ain ondo eretxi ta «zaudedaze, zaueze, zaueguze, zauezie», obak ziralakoan-edo, onein alde egozan. Onelako adizpiakerak Bizkaiko euskaldun batzuei gaur egunean be entzuten yakez. Guztiok oker sortuak dira-ta, arazo onetan zuzen ebilanik iñok ez eban uste: guztiak kezkaz beterik ebiltzela dirudi. Adizpiakera onei, jasale askararen ikuř ordez, egile ta artzalearena iratzi eutsen eta onako okera egin ezkerero, nai-ta-ez urduri ta artega ibili beař.

«Zu» bakař egin zanetik auřera, bizkayerazko «z», jasale askararen ikuř onek, beste adizpiakeretan ez, baña «za» gaz asten ziranetan bai, bere iñarkun eta ikuřpena galdu ebazan. Andik auřera: «zaudaz, zauz, zauguz, zabez», atzizki ori gora-bera, jasale bakařaz erabili oi ziran. «Za» ori askara be ba-zala ızelan adierazo? Bizkayeran jasale askařarentzař «z» ori baño beste ikuřik ez egoala-ta, bizkaitarařak gipuzkoerari bere «it» eskatu ta artu eutsen. «Zaitudaz, zaituz, zaituguz, zaituez» berealaxe sortu ziran, Adizpiakera oneik jasale askararen ikuř bi daroez; baña bakařari buruz, «zaudaz», «zauz» entzutera egin ziran belarıak, onenbestegaz be ez ziran ase ta beste ikuř bat gañeratu eutsen: zaituedaz, zaituez, zaitueguz, zaitueze (zaituzie). Gaur Bizkayan zabalen dabiltzanak onexek direala uste dot. Zoritxařez, auřerago aitatu dodozanak baño be txarařgoak dira: «e» bat

gañetu yake; baña «e» ori egile ta artzale askararen ikuña da beti, jasalearena bein bez.

Beste bizkaitar batzuk azkenengo aitatu dodazan oneik baño gipuzkoerak daukazan antzekoak politagoak zirala-ta, zaituet, zaitue, zaituegu zaituê obetsi ebezan eta onexek darabilez. «*Zaudaz, zauz*» jasale bakañarentzat artzeak buruko min lañegi emon eutselako-edo, bizkaitarñak adizpiakera onei iguin eta goroto artu eutsen; beintzat, etxefik jaurti ta euren ordez «*zaitut, zaitu*» etxeratu ebezan: aek otzez-edo il ziran eta beste oneik bizi dira.

Beste euskalkiak be arazo onetan bizkaikoa baño asko zuzenago ez dira ibili. Bizkayerak beste oreitatik «*it*» artu eban lez, oneik be bizkayeratik «*z*» artu ete-eben susmua daukat. Norbaitek esan daiket: ¡Bai zera! adizpiakera jasale ta artzaledunetan, jasale askararen ikuñtzat euskalki oreik «*zki*» erabili daroe: erdizki-atzizki au sarñ moztu egiten da; «*zki*» ren ordez «*z*» erabili oi da: augaitik bizkayerara jo beañik ez dabe euki.—Baleite; baña «*z*» orek, naiz bizkayeratik artua naiz «*zki*» ren ondakiña dala, orain aitatu-ko dodazan adizpiakera oneitan bizkayerazko «*z*» ren iñarkuna berbera dauko ta ori naiko dot.

«*Zuek*» sortu zanean, gipuzko ta laburdieraz adizpiakera oneik asmau ziran: *zaituztet, zaituzte* etc.; zuberoraz, *züfiet, züfie* etc. Bizkayerak bere adizpiakera oneitan beste euskalkien «*it*» sartu eban; besteok bizkayeraren «*z*»; baña oneri gitxi eretxita-edo, bizkayerak lez beste euskalkiok be egile ta artzale askararen ikuña gañeratu eutsen. «*Te*» egile ta artzale askararen ikuña dan ezkerok, «*zaituztet*» eta onen antzekoak baño «*zaituzt*» eta onen idekoak zuzen eta egokiagoak izango zirala dirudi; baña euskaldun oro euskereari egokion bidetik urten ziran eta gauza zuze nik ez eben egin.

Yasale askara ta egile bakara euken adizpiakera onei, beafizan barik, egile askararen ikuira iratsi eutsen ezkeru, «za» ori jasale bakara zanean be, askar-ikuira erantsi afen oben andirik ez ebelakoan egiten -edo, «zaitut... zaituzte» esan eben. «Zaitute» be aski zala dirudi; baña bein aldatz bera asi ezkeru, onelako zirtzilkeriai ¿nok jaramoten dautse? Eta bein ona ezkeru, «z» au, ideko ziran enparauefara, izuria oi dan lez zabaldu zan. Or daukaguz: gaituzte, dituzte, ba'zenituzte, ba'lituzte ta abaf. Oraitik be, al ba-gaitzazte, zaitzazte eta onelakorik oraindik ez da sortu. Gaitz erdi da; baña ori barik be okerik asko daukagu eta euskeran sartu yakuzan oker oneik zuzentzea, dirudian baño gaitzago da.

Gaur bizkayeran zabalén darabilguzan «zaitut eta zaituedaz»'en ordeZ, «zaudaz eta zaitudaz» zuzenetsi ezkeru (eta zuzenagotzat etsi beaf direala dirudi, «zaudaz» esaten zalako ta «zaituedaz»'en «e» ori oker iratsia dalako): adizpiakera oneik zuzenetsi ezkeru, Zabalak dakaen: «salduten zaust» en ordeZ «zaustaz» eta onen ordeZ «zaitustaz» izango litzake eta onein antzera beste ideko enparauefan be. Oneik baño Zabalak idatzi ebazanak egokiagoak dirudie; baña «salduten zaust» obetsi ezkerokoan, «zaitut» en ordeZ «zaut» eta «zaituet» en ordeZ «zaudaz» be obetsi beaf litzakezala deritxat. «Zu» bakaizat artu zanean, bere adizpiakera askarak «zuek» entzat itxi ta arenzat jasale bakaari dagokiozan lakoak sortu ba'lira: orduan ori egin ba'litz, gaur guztiok obetsiko genduala uste dot. Zuzenen izango zan au, tamalez ez zan egin. Orain ofetarako berandutxu da; baña naste txar oreik kendu nai ba-doguz, orain be biderik ezez eta laburana orixe dala-ta nago.